

Tor Kristian Barbala

Vardø avisenes dekning av Mehamn opprøret i 1903

Analytisk undersøkelse.

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Januar 2022

Tor Kristian Barbala

Vardø avisenes dekning av Mehamn opprøret i 1903

Analytisk undersøkelse.

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Januar 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

1.0 Sammendrag

Sammendrag Norsk:

Dette dokumentet er en analyse av Vardøs avis dekning av Mehamn opprøre i juni 1903. (Mehavn i 1903) Avisene er primært Finmarken med supplementer fra Vardø-Posten. Artiklene som kommer frem i dokumentet viser at Vardø var opptatt av hvalfredningen og dette reflekteres i deres rapport om Mehamn affæren.

Dokumentet gir dermed et innblikk i Vardø lokalhistorie fra 1903, samt at det kommer frem unike detaljer i beretningen om hva som skjedde på natt til andre pinsedag i Mehamn i forhold til andre aviser på denne perioden.

Summery English:

This document is a study of Vardø newspaper coverage of the Mehamn uprising in June 1903. (Mehavn in 1903) The newspapers are primarily Finmarken with supplements from Vardø-Posten. The articles that come up in the document shows that Vardø was invested in the whale peace act, and this reflects in their report about the Mehamn affair.

The document therefore gives an insight in to local history in Vardø from 1903, as well as its reveals that there are unique details about their story about what happen on the night to second Pentecost in Mehamn then other newspapers from this period.

Problemstilling: Hvordan var Mehamn opprøret i 1903 dekket av avisene i Vardø?

Innholdsfortegnelse

1.0 Sammendrag	1
1.1 Forord.....	3
1.2 Bakgrunn for valg av tema og dens avgrensing	3
1.3 Historiografi om Mehamn-opprøret.....	4
1.4 Primærkilder	5
1.4.1 Finmarken (avis)	5
1.4.2 Vardø-Posten.....	6
1.5 Sekundærkilder	7
1.6 Oppsummering og videre disposisjon.....	11
Hoveddel	11
2.1 Finmarken Avis.....	11
2.1.1 Finmarken «Fredag den 5te juni 1903	11
2.1.2 Finmarken 12. juni 1903	15
2.2 Vardø-Posten 7m juni 1903 « <i>Voldsom Urolighed i Mehavn- Trudslene realisert</i> »	20
2.2.1 Vardø-Posten 5. juli 1903	20
2.3 <i>Vinklinger og retorikk i Vardøavisene</i>	23
2.4 Oppsummering:.....	26
3.1 Konklusjon.....	27
Litteratur	31
Kilder	32

1.1 Forord

Ødeleggelsen av Mehamns hvalfabrikk av fiskerne i 2. juni 1903 var en merkverdig hendelse i Norges historie som er godt dokumentert og undersøkt historisk av forskjellige historikere. I etterkant så er det kjent som Mehamn hendelsen eller Mehamn opprøret. I korte trekk så var ødeleggelsen av hvalfabrikken sluttpunktet etter 30 år med generell misnøye av fiskerne i Finnmark mot moderne hvalfangst industrien som startet på 1870 tallet av Svend Foyn (1809-1894). Foyns internasjonale samarbeid og teknisk sans fikk han til å finne opp nye fangst- og foredlingsteknologi blant annet granatharpunen, som fikk økning av hvalfangst kvoten til å gå opp og det var mye penger å tjene på hvalfangsten i den perioden internasjonalt.¹ I moderne tid så har ødeleggelsen av hvalfabrikken blitt omtalt som en form av luddisme av historikere ifølge blant annet professor Nils Kolle.² Pål Thonstad Sandvik har tolket luddismen i Mehamn opprøret som et kollektivt forsvar av økonomiske egeninteresser av fiskerne ved at det er mennesker som ødelegger maskiner for å forhindre tap av arbeid. Dermed en forsvars handling gjort av fiskerne for å forhindre nød og fattigdom. Noe som jeg sir meg enig i, men hvordan var hendelsen dekket på lokalt nivå i avisene i Vardø?

1.2 Bakgrunn for valg av tema og dens avgrensing

Det som interesser meg er hva avisene i Mehamns naboby Vardø skrev om Mehamn-hendelsen i 1903 via sine lokale aviser fra denne tidsperioden. Vardø i 1903 var i store trekk ikke samme byen som er i dag, fordi dagens Vardø er oppbygd fra ruiner etter store ødeleggelser av byen under andre verdenskrig,³ spesielt brannen i 1944.⁴ med vedtak fra stortinget i 1948. Dagens Vardø er lokal kjent som «vår munter by ved Bussesundet» ifølge Vardøs egen bysang fra 1939.⁵

Mye historier gikk tapt i flammer i 1944. Med ønske om å studere lokalhistorie fra min hjemby og dermed gi kompliment til Randi Balsviks mesterverk fra 1987 ved å se på hva Vardø-avisene skrev om Mehamn opprøret i 1903. Dette er i håp om å gi innsikt i lokalhistorien til Vardø på starten av 1900 tallet.

¹ Pål Thonstad Sandvik, *Nasjonens Velstand Norges Økonomiske historie 1800-1940*. 2018, 109-111.

² Nils Kolle, *Ei Næring i omforming 1880-1970. Norges Fiskeri- og kyst historie bind. III.*, fagbokforlaget. 2014:119.

³ Randi Rønning Balsvik, *Vardø: grensepost og fiskevær Bind 1* 1989:7.

⁴ Randi Rønning Balsvik, *Vardø: grensepost og fiskevær Bind 2* 1989:237,238.

⁵ Ibid:257,258.

Vardø i denne perioden hadde et relativt nært forhold til Mehamn, noe som viser seg fra Vardøs to lokalaviser. Disse avisene er Finmarken⁶ og Vardø-posten i perioden 05.06.1903.-19.07.1903. Fra avisene så finner vi flere eksempler på hvordan Mehamn og Vardø var sammenflettet. Blant annet ser man i avisene annonser for direkte havtransport mellom byene, direkte telegrammeldinger og lokalfolk fra Vardø som er vitne til bestyreren til hvalfabrikkens skammelige behandling av fiskerne i Mehamn. Det er en unik beretning om oppstarten til Mehamn opprøret om kvelden på andre pinsedag som er av historisk verdi. Man finner også personlige uttalelser om synspunkter og meninger om Mehamn generelt, samt at det kommer frem at militærstyrker fra Vardø var med å respondere på hendelsen.⁷

Etterfølgende tekst er min kvalitativ undersøkelse av avis kilder fra 1903, om Vardøs dekning av Mehamnhendelsen⁸ i 1903 etter vår tidsregning. I disse avisene får vi høre stemmer fra Vardø i år 1903 fra både Finmarken, som jeg har tolket som en venstre politisk lenende avis, og Vardø-Posten som jeg anser som mer konservativ, altså høyreorientert politisk sett.

1.3 Historiografi om Mehamn-opprøret

De bakenforliggende hendelsene om hvalfangst i Vardø hadde foregått i en lengre periode, men etter min forskning så ble hvalfangsten skrudd opp i vesentlige tempo i Vardø fra 1881 ved ankomsten av hvalbåten Haabe 1. mai 1881, etterfulgt av Laura i juni.⁹ Slike moderne fartøy selv med deres begrensede kokekapasitet er likevel etter min tolkning startpunktet hvor den industrielle hvalfangsten starter for alvor i Vardø og dermed Øst-Finnmark. Det som er viktig å huske her at de moderne hvalbåtene bruker sine egne kokerier, ikke lokale kokerier så denne praktiseringen av å ikke bruke lokal økonomi over tid i økende grad har jeg tolket som starten av misnøye for lokale fiskere.

Svend Foyn (1809-1894) blander seg mer i lokale virksomheter for få mer effektive koketeknikker for hval. I denne oppgaven så må man være klar over at når man skriver om hvalfangsten i 1903 så snakker vi om Foyn-arven i Finnmark. Altså, hans økonomiske prioriteringer som går på bekostning på fiskeutstyr som blir ofte skadet på grunn av hvalfangsten.¹⁰ Interessant nok i Vardø på 1860-tallet så hadde Sven Foyn mange beundrere,

⁶ I seinere tid er avisen registret som «Finmarken», men primærkilde avisene fra 1903 er navnet Finmarken.

⁷ Dag Skogheim, *Klassekamp under Nordlysflammer* 1973:57.

⁸ I avisene fra 1903 så skriver de Mehamn i stedet for dagens ord Mehamn.

⁹ Joh. N. Tønnessen, *Den moderne hvalfangst Historie: opprinnelse og utvikling: 3 D.2: Verdensfangsten 1883-1924 1914-1924: den pelagiske fangst: 1924-1937*, 1969:38,39,40.

¹⁰ Sandvik 2018:110.

men byen sa nei til å la Foyn «avspække»¹¹ hval i Vardø. Denne avvisningen av Foyns ønske var gjort av lokalt velbehagelig interesse. Resultatet var at det første hvalkokeriet som Foyn bygde var på Vadsø, ikke Vardø. Denne voksende hvalfangsten blir et økende irriteringsmoment for fiskerne i Finnmark og blant annet var hvalfabrikken i Mehamn grunnlagt av Svend Foyn.¹² Dette må være i bakhodet når vi ser på tekstene fra avisene.

Avisen Finmarken bruker primært riksmål basert på dansk, mens Vardø-Posten fremdeles bruker gotiske bokstaver. På grunn av ulike former av retorikken som kommer frem i avisene er av en såpass varierende grad at vi kan tolke og se hint av hvor skribentenes sympati ligger hen. Dette gir da en innsikt i hvordan Vardø forholdte seg til Mehamnoppøret, ettersom disse to er lokale aviser. Når vi snakker om norsk politikk i perioden 1903, så snakker vi primært om partiene Venstre og Høyre som ble stiftet i år 1884, samt Arbeiderpartiet som var stiftet 1887.¹³ Vardø sin ordfører i 1903 er Henning Laurits Brodtkorb (1871-1946)¹⁴ som hadde handelsutdannelse som bakgrunn og i tillegg til sin virksomhet som ordfører, drev Brodtkorb med fiskebruk og var kjøpmann. Vardøs politimester var Olav Martin Olsen (1869-1936), og han tok over for Brodtkorb som ordfører i 1905. Olsen sin juristbakgrunn kommer klart frem i Finmarken 5. juni 1903 som vi kommer tilbake til.

1.4 Primærkilder

1.4.1 Finmarken (avis)

Avisen Finmarken var grunnlagt i år 1899 av Adam Egede-Nissen (1868-1953) og ble utgitt frem til 1944. I perioden jeg undersøker så er Finmarken avisselskapet geografisk plassert i Vardø. Så via lokale avisartikler som skrives i denne perioden gir de oss lokal historisk innsikt fra 1903. Avisen Finmarken er en plattform egnet til å vise hva ulike deler av Vardøs befolkning mente. Finmarken i år 1903 var knyttet til partiet Venstre i forhold til sin Grunner Egede-Nissen, men fra 1906 vil Finmarken gå over til Arbeiderpartiet.¹⁵ Det er mulig å tolke hint fra Finmarken fra perioden som er undersøkt i denne oppgaven at de allerede er på vei til å gå over til å bli en avis for Arbeiderpartiet. Noen av avsnittene ser ut til å ha sympati for arbeiderklassen, altså fiskerne. Et klart eksempel på dette er på side 4 fra 12. juni 1903 der

¹¹ Balsvik 1989 Bind I: 118,119.

¹² Kolle 2014: 117.

¹³ Stortinget, <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/stortinget-undervisning/videregaende-skole/partier/partienes-historie/>, (Sist sett 17/10/21).

¹⁴ Kristian T. Lorentzen, *Ordførere i Vardø 1839-1987*, 1987: 21.

¹⁵ Tom Arbo Høeg *Norske aviser 1763-1969: en bibliografi 1: Alfabetisk fortegnelse*, 1973: 128.

avisen uttaler at det er et «*organ for Finnmarks arbeider- og fiskerbefolkning*»¹⁶. At avisen er på vei til å bli et Arbeiderparti-avis allerede i 1903 er spekulasjon fra min side. Finmarken i 1903 har artikler fra Adam Egede-Nissen, men Egede-Nissen i 1903 var høyst politisk aktiv som representant på stortinget for Finnmarksbyenes parti Venstre¹⁷, selv om han ble sett på som sosialist av Vardø-Posten.¹⁸ Egede-Nissen sin egen biografi gir innsikt hans verdier i tanke på hans rolle som Vardøs postmester fra 1897¹⁹, samt hans arbeid i stortinget i perioden 1900-1903. Han brakte opp «Kvalsaken» flere ganger.²⁰ Egede-Nissen er en fascinerende person ettersom han var involvert med trykking og smugling av anti-aristokratisk litteratur til Russland, altså revolusjonære skrifter i denne perioden. Så i tillegg til hans lokale arbeid i Vardø, så tar han sin del i den lange veien som vil med tid føre til fallet av den russiske tsaren i 1917; Egede-Nissen ble blant annet omtalt som «Kamerat Egede-Nissens»²¹ fra pax forlaget.

Det er klart at med Egede-Nissen sin bakgrunn som postmester samt sitt arbeid for avisen Finmarken at man kan konkludere med klarhet at Finmarken avis kilde har mye av arbeiderenes sympati på seg, vi ser den i Finmarkens forhold til Egede-Nissens ledelse, så jeg har tolket en kilde som har veldig mye Venstre sympati. I 1917 fikk Egede-Nissen et møte med Vladimir Lenin (1870-1924) i 17. januar 1918²², men dette er en digresjon. Tekstene som er funnet i Finmarken er nesten i nytenkende retning i forhold til Vardøs-posten sin relative konservative holdning. Egede-Nissen er selv i perioden 1903 politisk aktiv og jobber for fiskernes interesser²³ og vil kun 2 år seinere bytte parti til Arbeiderpartiet i 1905.

1.4.2 Vardø-Posten

Vardø-Posten var startet i 1883 av Løytnant Falsen som byens offentlige meningsbrytning om kommunale institusjoners ordning. Det som mentes med dette var at Vardø-Posten i starten skulle fokusere på rikspolitiske begivenheter, ikke nødvendigvis med lokal politikk. Etter 1899 ble det en forandring i avisens prioriteringer og dermed var Vardø-Posten interessert i Byens politiske liv. Vi kan tolke at Vardø-Posten er en konservativ avis på grunn av Vardø-

¹⁶ Finmarken 1903 12. juni:4.

¹⁷ Balsvik 1989 bind 1:252.

¹⁸ Balsvik 1989 bind 2: 114,115.

¹⁹ Adam Egede -Nissen, *Et liv i strid* 1945: 44,45.

²⁰ Egede -Nissen 1945: 72.

²¹ Adam Egede-Nissen, *Hos Lenin for tyve år siden*,1937 side 3,5.

²² Egede-Nissen 1937: 11,12.

²³Finmarken 5. juni og 12. juni fra 1903 har flere uttalelser fra Egede-Nissen eller om Egede-Nissen politiske virksomhet i forhold til lokal interesse, altså fiskerne.

Posten sitt opphav, da den er startet av en offentlig tjenestemann fra forsvaret²⁴ og Egede-Nissen i sin biografi omtaler «Vardøposten»²⁵ som en konservative organ. Avisen byttet navn til Vardø-Tidende i 1924.²⁶ I likhet med Finmarken er også Vardø-Posten plassert geografisk riktig til å gi innsikt i Vardøs lokale skriftlig dekning om Mehamn hendelsen i 1903. Jeg har funnet Vardø-Postens relevante avis kilder fra perioden rundt Mehamn hendelsen i artikkelen «*Voldsom Urolighed i Mehavn- Trudslene realisert*»²⁷ fra 7. juni 1903 sitert fra sekundær kilde, samt en Vardø-Posten avis som utgis 5. juli 1903 som primærkilde. Denne fokusert mer mot hvalfredningen en Mehamn-opprøret. Her ser man at retorikk til Vardø-Posten avisen er mye mer kritisk i henhold til hendelsene angående Hvalfreden og dermed Mehamn.

Dessuten så virker det som at mye av artiklene er klippet fra andre aviser. Dette begrenser hvor mye man kan tolke med sikkerhet hva som er lokale nyheter og perspektiver og hva som er sendt videre fra andre aviser og som er lokalt relevant for Mehamn opprøret. Den gylne tråd fra alle avisene er deres refleksjon i at Vardø er en fiske by. Hver avis har noe som omhandler noe med fisk og hval, noen har til og med bilder av båter.

Derimot så må jeg påpeke at artiklene jeg presenterer her er det jeg har funnet fra digitale arkiver som er nærmest den perioden Mehamn opprøret skjedde i 2. juni 1903. Det kan hende det finnes flere aviser fra Vardø- Posten og Finmarken i Varanger arkivet. En personlig reise og utforskning av arkivet er et ønske til videre utforskning så en e-post ble sent til Varanger museum som forespørsel om mer materiale og informasjon om temaet, men dette har ikke blitt svart per 30.12.2021. Så med disse realiteter og faktum at dette er en bachelor oppgave jeg kan fortsette i en seinere anledning, er det disse avisene som blir min primærkilde og dermed forholder meg kun til dem.

1.5 Sekundærkilder

Sekundærkildene i denne oppgaven blir brukt som supplementære tekster og for å gi kontekst til primærkildene. En av Professor Randi Rønnings verk er *Vardø: Grensepost og fiskevær 1850-1950 Bind I og II*, utgitt av Vardø Kommune i 1989. Denne kilden gir godt innspill i generell handling i Vardøs historie og gir innsikt til de ulike politiske aktørene som blir nevnt i avisene fra 1903. Det finnes en version som var gitt ut i 2007, men den er identisk sett bort

²⁴ Thor Helge Eidsaune, https://snl.no/Vard%C3%B8_Tidende , 2021 (sist sett 31.12.2021).

²⁵ Egede -Nissen, 1945: 56.

²⁶ Høeg 1973:539,540.

²⁷ Skogheim 1973: 60-61.

fra et lite brev fra Vardøs ordfører fra 2007. Arbeidet som er gjort i disse bøkene er merkverdig for sine mengder med kilder som viser direkte tilgang til lokale kilder. Problemet med Rønningen sitt verk er at den prøver å dekke 100 års med historie i en relativt kort bok uten å gå mye i detaljer. Rønnings bok har jeg tolket som en introduksjon til Vardøs historie, selve boken har god kildedekning, men problemet er at en del av kildene som vises der ikke er digitalisert enda. Så mulighet til å gjøre en grundig undersøkelse av disse to bøkens kilder ble ikke gjort i denne oppgaven. En utfordring kan være at det er et lokalhistorisk verk med kommunen som oppdragsgiver, som betyr at forfatteren kan ha hatt føringer for hvordan kommunen skulle bli omtalt i boka.

Fra samme periode fra Vardø kommune/Vardøhus museum forening har jeg brukt boken *Ordførere i Vardø 1839-1987* skrevet av Kristian T Lorentzen i 1987 fordi denne boken gir innsikt i hvem som var politimesteren i Vardø i 1903. Boken er en feiring av 150 års jubileum av formannskapsloven, altså innføring av lokal folkestyret.²⁸ Kilden viser antydning til at samme politimester i 1903 er den samme personen som tar over som ordfører i Vardø etterpå. Kildeføringen til Lorentzen er veldig begrenset i form at det står skrevet titler og forfattere, men ikke hvor i kildene informasjonen er hentet fra.²⁹

Hos Lenin for tyve år siden fra 1937 av Finmarkens avisgrunner Egede-Nissen bruker jeg her får å sette Egede-Nissens venstre politisk perspektiv i fokus og dermed Finmarken avisen ettersom Egede-Nissen selv snakker om hans tid da han var med og trykket venstre relatert artikler til Russland.

Et liv i strid fra 1945 er Egede-Nissen sin selvbiografi, og den blir bruk til å fremheve avisen Finmarken sitt opphav, samt innsikt i noen av artiklene i Finmarken fordi det kommer artikler om han eller fra han i perioden jeg ser på. Han gir også sin egen beretning om Mehamn hendelsen som blir brukt til sammenligning i denne oppgaven. Problemet med denne og ovennevnte kilde er at dette er Egede-Nissen egne ord og han bruker lite hvis ingen tid til å gi god referanse til uttalelsene han presenterer. Selvbiografiene kommer til å være en subjektiv holdning i hendelsene han presenterer.

Klassekamp under nordlysflammer fra 1973 av Dag Skogheim brukes som kilde for å se nærliggende reaksjoner rundt Mehamn etter opprøret. I boken finnes det utdrag fra Vardø-Posten datert 7. juni 1903 som da denne oppgaven var skrevet, var ikke den originale Vardø-

²⁸ Lorentzen 1987: 3.

²⁹ Ibid:30.

Posten avis fra 7. juni 1903 tilgjengelig. 7. juni avisen er ikke en primærkilde som kan studeres direkte, men utdraget fra Vardø-Posten 7. juni er relevant til oppgaven. Tonen til artikkelen som ligger i boken er i takt med de andre Vardø-Posten aviser som er funnet. Utdraget fra Vardø-Posten gjør den verdifull og samt dens samling av artikler fra ulike aviser fra Finnmark i perioden gir et bredt perspektiv. Fokuset på denne oppgaven er hva avisene fra Vardø skriver om Mehamn i 1903. Er man kritisk til kilden så må man være klar over at denne kilden er ifølge bokens sin erklæring fra sin skaper Pax forlaget at det er et uavhengig sosialistisk verk for politisk innspill fra venstrefløy³⁰. Denne oppgaven er skrevet fra et metodisk³¹ perspektiv, så Skogheims verk er kun brukt til Mehamn-relevant tekst. Dens samling blir viktig for konklusjon om Vardø avisens dekning av Mehamn hendelsen juni 1903.

Norske aviser 1763-1969: en bibliografi. 1: Alfabetisk fortegnelse, av Tom Arbo Høeg fra 1974 er et register for aviser og blir brukt i denne oppgaven for å verifisere at Vardø-avisene var aktiv i 1903. Registeret mangler noe informasjon og det kan være på grunn av kildenes proveniens, altså hvordan kildene som boken bruker er behandlet over tid. Man kan påpeke at det var brannen i Vardø under andre verdenskrig som kan ha ført til tap av kildemateriale.

Den moderne hvalfangst historie av Joh N. Tønnessen fra 1963 er et omfattende verk om hvalfangsts historie, den forklarer mye av teknologien bak hvalfangsten, men det som er relevant til oppgaven er at den får frem når moderne hvalbåter begynner å bli brukt i Vardø. Dette starter i 1881 og dermed gir innspill i når hvalbåtene begynner å bruke eget kokeri istedenfor lokalt kokeri som øker frem til 1903³². Dette har jeg tolket som en av årsakene til retorikken til fiskernes misbehag rundt hvalfreden i Vardø.

Nasjonens velstand av Pål Thonstad Sandvik fra 2018, er en bred fremstilling av Norsk økonomisk historie fra både et kulturhistorie- og kjønns historisk perspektiv i perioden 1800-1940. Det som er hentet fra denne moderne historieboken er beretningene om Svend Foyns virksomhet, om nøkkelhendelser som førte til luddismehendelsen i Mehamn 1903³³. Sandvik påpeker på en side at de lokale fiskere fra Finnmark mente at hvalfangsten drev fisken mot land og gjorde dermed fiskeingen vanskeligere. Ifølge Sandvik så er dette ikke et vitenskapelige holdepunkt. Sandvik presenterer klar forskjellsbehandling av fiskere og

³⁰ Skogheim 1973:2,3.

³¹ Nøytral.

³² Tønnessen 1969:40.

³³ Sandvik 2018:109-111.

hvalfangere som kanskje er den egentlige forklaringen til fiskernes økonomiske egeninteresse. Sandvik sin bok bygger på hans bakgrunn som professor for økonomisk historie på NTNU. Boken har et element av moderne 21 århundre sekulær tankegang som kanskje ikke samsvarer med tidlig 1900-tallets tenkning ettersom Sandvik tolker fiskernes påstander som overtro. I henhold til redegjørelse for historisk kontekst i hendelsene frem til Mehamn hendelen i 1903 er den troverdig, med tanke på Sandviks strukturerte og omdekkede kilde bruk.

En Næring i omforming 1880-1970 av Nils Kolle i denne oppgaven blir brukt til å gi en moderne forklaring på hendelsene i Mehamn. Hans beretninger blir viktig i sammenligningen til hva han skriver var siste dråpen for ødeleggelsen av fabrikken i forhold til hva som står i min primærkilde fra Finmarken. Kolle bekrefter detaljer som kommer frem i artikkelen «Hvalfredningen utsat».³⁴ som handler om Egede-Nissen arbeid i stortinget ifølge Finmarken. Boken har meget bra kildedekning og bokens fokus på kystsamfunn er veldig relevant her.

Statistisk årbok 1903, Kongeriget Norge 023 årgang Kristiania fra 1903, bruker jeg her for å påpeke den norske regjeringen sin interesse for Vardø generelt. Man kan se på eksport og import tallene at Vardø i 1903 var tatt godt vare på fra et økonomisk perspektiv. Jeg bruker dette som et argument for den lovlydige tonen til artiklene som kommer generelt frem i avisene.

En artikkel fra Store Norske Leksikon blir brukt her, om Vardø-Posten av Tor Helge Eidsaune. Denne er brukt til å gi en rød tråd for hovedkarakteren på Vardø-Posten formål i Vardø. Det var mye lettere å finne materiell om Finmarken avisen enn det var om Vardø-Posten, så det kan hende årsaken er at mye ble tapt under andre verdenskrig.

Fra Stortinget så er det hentet *Partienes historie* for å gi en kort politisk oversikt forståelse på 1903 fordi Vardø avisene jeg studere er knyttet til valg.

Siste kilde som blir brukt for min avsluttende argumentasjon er fra Erik Olsens bildet av Vardø i 1903, som gir visuell kontekst i hvor godt Vardø er godt vedlikeholdt og viser seg til å være en moderne front by i 1903 som argument for Vardø avisenes lovlydige retorikk.

³⁴Finmarken 1903, 5. juni: 2.

1.6 Oppsummering og videre disposisjon

Hittil har vi sett på oppgavens rammeverk. Med dette så mener jeg avgrensningen av oppgaven og hvorfor jeg har bestemt meg for å se på dette temaet. Deretter gikk jeg gjennom primær- og sekundærkilder, og kom med kildekritikk ovenfor dem. Videre i oppgaven skal jeg først analysere primærkildene og se på dem, for deretter å komme med mine tolkninger av disse satt opp mot konteksten sekundærkildene gir oss.

Hoveddel

2.1 Finmarken Avis

Analyse av Vardø aviser som gir innsikt om lokale perspektiver angående Mehamn opprøret og hvalfreden i år 1903. (Analyse av kildemateriale)

2.1.1 Finmarken «Fredag den 5te juni 1903

5. juni Finmarken, har mange artikler om Mehamn hendelsen og temaer som reflektere lokal innsikt i veien til hvalfreden. Av de avisene som jeg jobber ut ifra, så er det denne som er nærmest Mehamn opprøret ettersom det er skrevet 3 dager etterpå. Uttalelsene om Mehamn hendelsen starter i en artikkel «*Urolighederne i Mehamn, Fiskemøde i Vardø, misbilliger optøjerne*»³⁵. Artikkelen skriver at Finmarken tok telegrams kontakt med en av deres operatører fra Mehamn på tirsdag og fikk beskjed at Mehamn hendelsen var fruktene til Vardøs samvittighetsløse og overfladiske agitators virksomhet. Under latter så nedbrøt fiskerne smien og ødelagte hvalfabrikkens vinduer, vegger, maskiner og ingenting hindrer dem.

Artikkelen avviser at påstandenes fra telegram om at hendelsen er frukten av Vardø misledende agitator virksomhet og påpeker at Vardø har jobbet for å landets viktigste næringsvei og endring skal skje på lovgivingens vei. Det skrives at ødeleggelsen startet kveld til andre pinsedag og det ligger en form for undertone i rapporten av hvalfabrikkens ødeleggelse var gjort med fyll, ifølge opplysningene fra båten *Capella* som observerte tolv fiskere som sterk beruset.

Capella ser ut til å være en av de faste båtene med Heimdal som seilet fra Vardø til og fra Mehamn. Flere referanser til de skipene dukker opp i forskjellige artikler i primærkildene, så vi kan stedfeste at det var stabilt transport av mennesker, informasjon og varer mellom Mehamn og Vardø.

³⁵ Finmarken 1903, 5. juni:2.

05. Juni Finmarken, artikkelen «Hvalfredningen utsatt».

Artikkelen påpeker at hvalfredningen er utsatt og det blir uttrykket sterk misnøye om utsettelsen ifølge «Hvalfredningen utsatt».³⁶ Ifølge artikkelen har det blitt gjort kraftig politisk arbeid gjennom Egede-Nissen, hans politiske kolleger Moe og Klykken som kjempet for å få et økende tempo av iverksettingen av hvalfreden i Stortinget. Det kommer frem at kun 21 av 63 stemte for å sette i gang hvalfreds ordning med en gang. Så dermed blir tiltakene utsatt. Artikkelen påpeker også at kommende høst så er det politisk valg og kommentatoren ber Vardøs befolkning stemme på dem som har fiskernes velbehag, altså Vardø lokale interesse for seg. Dermed vil det bli bedre lokale vilkår for Vardø og i større kontekst vil det bidra til landets organiserte arbeiderbefolkning.³⁷ Denne teksten til artikkelen er relativt liten. Artikkelen «Urolighetene i Mehavn»³⁸ har over fire ganger mer innhold enn hvalfredningens utsettelse. Det er klart tegn at det er lokal misnøye over hvalfangstens virksomhet her og denne brukes som politisk argument for hva lokale folk bør stemme på i et seinere politisk valg. Jeg har tolket dette som utvalg av elektorer for stortingsvalget i 1903.

05. Juni Finmarken, artikkelen «siste nyt fra Mehavn»

I artikkelen «siste nyt fra Mehavn»³⁹ står det en oppdaterings nyhet om hva som skjer i Mehavn etter to dager etter hvalfabrikken ble ødelagt. Finmarken rapporterer at det er fremdeles uroligheter i Mehavn. Politiet ankom plassen på 4. juni klokken 1 og ifølge teksten var politiet maktesløs. Fiskerne er enig om hva de står for så hendelsen ser til å være godt planlagt og det vil ta lengere tid før denne saken passerer. Siste nytt fra Mehavn er så liten artikkel at det ser mer ut som et reint telegram fra Mehavn. Mehavn hendelsen beskrevet her er nesten som et politisk virkemiddel for å oppnå praktiske konsekvenser, som er til gode for lokale interesser. Plasseringen av denne artikkelen i avisen kommer etter beretnings artikkelen om den ønskende hvalfredningen er utsatt. Så dette ser nesten ut som en form for politisk kritikk mot den daværende regjeringen i juni 1903

05. Juni Finmarken, artikkelen «Massemøde af fiskere»

Det kommer også frem en rapport om resultatet av et fiske møte i goodtemplarlokalet⁴⁰ i Vardø der fiskerne under administrasjon av Andreas M. Nilsen holdte avstemning om å

³⁶ Finmarken 1903, 5. juni:2.

³⁷ Ibid:2.

³⁸ Ibid:2.

³⁹ Ibid:3.

⁴⁰ Jeg tror dette er en trykkfeil i avisen, det rette er trolig godtemplarlokalet.

opphøre eller bevare søndagsfreden ved fisking.⁴¹ Møte blir opphørt i henhold til fiskernes egne interesser. 160 mennesker var til stedet ved møte og alle stemte for opphøringen slik at søndagsfisking kunne forgå planfritt og endringen vil da skje lovlig. Denne resolusjonen skulle ikke tolkes som bebreidelse av autoritetene. Det uttrykkes med klarhet at endringen av fiskevilkårene må gjøres gjennom loven. Andreas Nilsen var en av Vardøs politiske tungvektene⁴² og dette er et repeterende budskap om endring ved lov er noe som man ser mer av både i Finmarken 5. juni, og 12. juni. Jeg har fortolket retorikken som lovlidige.

05. Juni Finmarken, artikkelen «Fra politimesteren»

Det virker som Finmarkens redaktør er opptatt av å få forandring i samfunnet. Dette vil ikke si at Finmarken er en form for revolusjons avis i form av at selv om det er negative toner rettet mot det norske styre, så finner vi også en uttalelse fra Vardøs politimester. I selve uttalelsen så står ikke politimesterens navn, men som nevnt i sekundærkildene fra 1989 så vet vi at Olav Martin var politimester i 1903. «*Fra politimesteren*»⁴³ er en respons til Mehamns ødeleggelse der han skriver at det er et forbundet ansvar og oppnevner i lov paragrafer fra straffeloven kapittel 10. Der det vektlegges at planlegging og utføring av vold mot personer eller gods er strengt forbudt. Straffen er av 5grad og vil føre til fengsel eller straffearbeid. Hvis protestanter nekter å gi opp etter politiet har grepet inn, så er det straffbar til 4- til og med 5grad, altså fra 3 til 9 års i fengsel. I artikkelen videre legges det vekt på at å uttale seg skriftlig som oppmuntrer til vold ikke er akseptabelt. Det er med andre ord en mild kritikk mot staten fra Finmarkens artikler relatert til Mehamn og utsettelsen av hvalfreden. Samtidig er det fremhevelse av lovens betydning kommer sterkt frem som lokale verdier i Vardø. Denne balanserte kritikken gjentar seg ofte i artiklene som handler om hvalfreden og Mehamn hendelsen.

05. Juni Finmarken, artikkelen «Uforsvarligt»

En uttalelse i artikkelen med tittelen «*Uforsvarligt*»⁴⁴ skriver om misnøye rundt Odelstingets valg om ikke å fremheve aktiviseringen av hvalfredning. Veien mot hvalfreden er et pressende emne som har forgått i en generasjon. Fordi deres valg viser lite hensyn til Nord-

⁴¹ Finmarken 1903, 5. juni:3.

⁴² Balsvik 1989 bind 2:115.

⁴³ Finmarken 1903, 5. juni:2.

⁴⁴ Ibid:2.

Norges økonomiske eksistens som artikkelen kaller den viktigste næringsvei. Ved å utsette så har Nasjonalforsamlingen satt Nord-Norge til side for sine egne interesser og dermed ført skade til landets økonomi.

Hvalfredsaken er en sak som folk i Nord-Norge har hatt lang tålmodighet til. Håpet var at fiskernes interesse skulle bli hørt. Bestemmelsen fra odelstinget blir da enda en skuffelse og denne avisen gir stemme til skuffelsen. Dermed uttrykkes det fremdeles at endring må skje via den politiske veien. Via politisk arbeid i parlamentet, vil fiskerne nå målet om å beskytte sin. Det er også en grad av nasjonalisme her som uttrykkes slik i avisen; «*Ved lov, skal landet bygges*».⁴⁵ Den lokale oppfatningen fra Vardø ifølge artikkelen er at forandring er nødvendig. Det jeg tolker fra denne artikkelen er at mange av Vardøs befolkning i juni 1903 er lei av å vente på endringene om hvalfangsten, men mener vold ikke er løsningen.

05. Juni Finmarken artikkelen, «Stipendier for fiskere»

Rett etterpå så finner man en artikkel som ser ut som den norske regjeringen hadde begynt å sette inn tekniske forbedringer til fiskerne i form av godkjenning av «Stipendier til fiskere»⁴⁶. Artikkelen er skrevet i 20. mai 1903 fra Bergen som omhandler et fiskestipend på 5000.00 til fiskere og fiksearbeidere i perioden 1903-1904 som fisker havfiske i andre land. Denne artikkelen har ingenting med Mehamn opprøret å gjøre, men det som gjør artikkelen interessant er redaktørens plassering av artikkelen. Den kommer etter en del tekster som omhandler klaging til regjeringen. Dette stipendiet er nesten som det er en form for forsonings forsøk til å blidgjøre lokalleserne som er fiskere. Mehamnoppørrets demonstranter omhandlet landets lokalfiskeri og denne utlands fiskestipendet hjelper ikke i det hele tatt. Så hvorfor er det en artikkel fra 20. mai i en avis trykket 5. juni i Finmarken?

På en side så kan dette vise begrensingen av informasjonsspredningen på denne tiden. På en annen side så kan dette være en artikkel forfatterne satt opp får å vise leserne sine at staten tar noen tiltak til bedre vilkår til fiskerne og dermed ikke virke for uenig mot styrets beslutning om å utsette hvalfreden. Tross alt, i samme avis så hadde Vardøs politimester påpekte at å skrive uttalelser om å oppmuntre til vold ikke var lov, men på denne måten sees på som et forsøk på å rette folkets fiskere til å satse mer på utlands fiske enn lokal fising.

⁴⁵ Finmarken 1903, 5. juni:3.

⁴⁶ Ibid:3.

2.1.2 Finmarken 12. juni 1903

Det kan tolkes at det var reaksjoner i Vardø i perioden de fikk beskjed om Mehamn hendelsen på et lokalt nivå i Finmarken 5. juni frem til neste utgave til 12. juni. Den 12. juni fikk Vardø et telegram fra hvalfred komitéene til å roe seg ned og ikke oppmuntre til handlinger som bryter loven.

Finmarken 12. juni 1903 artikkelen «Mehavn- Affæren»

Avisen starter med en omtale om Mehamn opprøret. Her kommer det frem i første side av avisen, med store bokstaver «*Mehavn- affæren*»⁴⁷ som omhandler Mehavn opprøret i 1903. Avisen Finmarken kommenterer først med at all dekning av Mehamn hendelsen fra Tromsø frem til 12. juni 1903 er presentert i negativt lys, mer direkte at Tromsø Stiftsbladet fordømmer opptreden i Mehamn.

Finmarken avisen prøver dermed å gi innsikt på hvorfor dette skjedde ved å gi konkret fortelling av handlingene og dermed bruker et telegram fra Mehamn fra 6. juni samt et vitnesbyrd fra en Vardø fisker som kilde. Denne andrehåndsberetningen forsøker å gi en grundig forståelse på hvorfor Mehamn ødeleggelsen av hvalfabrikken skjedde. På grunn av dårlig vær og storm var mange fiskere blitt strandet i Mehamn og dermed uvirksomme i store antall.

Under pinsefeiringen på kvelden andre pinsedag var det stor samling av fiskere på en dansefest i Mehamn for å danse på kvelden. En oppsynsbetjent oppførte seg på en så dårlig måte at fiskerne ble mer sinte og dro oppsynsbetjenten ⁴⁸ vekk fra dansegulvet i sinne. Finmarken ser på ødeleggelsen av hvalfabrikken som en skade for hvalfreden, så arbeidsholdningen til denne offentlige tjenestemannen var skammelig⁴⁹.

Oppførselen til oppsynsbetjenten startet hvalfabrikkens ødeleggelse 1903.

Etter fiskerne hadde dratt med seg oppsynsbetjenten og gitt han juling, så befant de seg i samme område hvor hvalfabrikken var plassert. Da uttalte en av fiskerne høyt «*Nu tar vi fabriken*»⁵⁰. Fiskerne begynte å kaste stein på vinduene og rev deretter ned smien. De kom tilbake neste kveld, (onsdag) for å fortsette ødeleggelsen. Hvalmaskinene ble ødelagt og

⁴⁷ Finmarken 1903, 12. juni:1.

⁴⁸ Ibid:1.

⁴⁹ Finmarken merker sterkt at denne offentlige tjenestemannen var så blottet for forståelsen av sitt stillingens ansvar rundt seg.

⁵⁰ Finmarken 1903, 12. juni: 1.

bordveggene tatt vekk. Et oppsynsskip gikk i land og sjefen⁵¹ for oppsynsskipet prøvde først å bruke ord til å stoppe dem, men sjefens ord var ifølge rapporten «*skraal og tumult*».⁵² Verdiløst med andre ord. I et verdig forsøk så prøver sjefen å redde skorsteinene på fabrikkens, men selv ikke dem ble spart. Folkemengden bruker slegger og utstyr fra fabrikkens og hele fabrikkens ble ødelagt og dermed nesten fullstendig fjernet på kort tid etterpå. Rapporten fortsetter med at på torsdag kom båten *Capella* med militære østfra, men fiskerne var glade for å se dem. Fiskerne insisterte på i uttalelser at de var opptatt at ingen mennesker skal bli skadet, kun fabrikkens og at ryktene om handlingen var gjort under alkohol er falsk. Artikkelen understreker at det var rolig da militære kom.

En antydning til hvalfabrikkens bestyrers oppførsel som årsak til hendelsen.

I artikkelen er det skrevet om bakenforliggende hendelser i Mehamn hvor det før var vanlig at fiskebåter som var skadet og trengte reparasjon på utstyr kunne få hjelp fra hvalfabrikkens smie. Tiden rett før ødeleggelsen⁵³ så var slike ønsker avvist av hvalfabrikkens bestyrer. Da fiskerne ba om hjelp fikk de denne beskjeden fra bestyreren: «*Reis til stortinget og få reparasjonen utført*»⁵⁴. I en lignende hendelse fortalt av en fisker fra Vardø hvor han uttalte seg om hvalfabrikkens bestyrers holdning for vi vite at fiskeren fikk avslag etter at han spurte om hjelp for å reparere sin dregg.⁵⁵ Etter at fiskeren fra Vardø hadde spurt bestyreren om hjelp, fikk han beskjed om å reise til Vardø hvalfredningskomite og få hjelp der. Fiskerens respons var: «*Reiser jeg til Vardø, behøver jeg ikke å gå til komiteen.. Der kan jeg få en smed til å gjøre det*».⁵⁶

Ifølge artikkelen så var det den store samlingen av fiskere på grunn av uvær, den negative holdningen fra hvalfabrikkens bestyrer, nekting av hvalfabrikken til å hjelpe en fiskebåt og oppførselen til oppsynsbetjenten på kvelden var de kombinerte elementer som førte til fabrikkens ødeleggelse. Dessverre er ikke personene i artikkelen nevnt med navn, fordi oppsynsmannens adferd på andre pinsekveld er en detalj som er unik og jeg anser dette som et historisk funn. Jeg skal verifisere dette med å sammenligne kildene om Mehamn hendelsen i konklusjonen. Artikkelen i Finmarken konkluderer her at norske myndighetenes

⁵¹ Chefen.

⁵² Finmarken 1903, 12. juni: 1.

⁵³ Der det står «*nu*» i artikkelen, har jeg tolket det som en kortere periode rett før ødeleggelsen av fabrikkens.

⁵⁴ Finmarken 1903, 12. juni:1.

⁵⁵ Fiskeutstyr.

⁵⁶ Finmarken 1903, 12. juni:1.

uforsvarlige oppsyn av fiskerne er årsaken til ødeleggelsen som skjedde og at statens prioriteringsmomenter over tid førte til lovbrudd.

Finmarken 12. juni artikkelen «Protest»

Artikkelen «*Protest*» er rettet til redaktør av *Finmarken* av Iver Paulsen, Hvalfredningskomiteens formann for Finmarkens medvirkning i «*Vardø samvittighetsløse og overfladiske agitatorers virksomhet*»⁵⁷. Iver Paulsen (1855-?) var en lokal politisk tungveker som flyttet til Vardø fra Nesna for å jobbe som fisker i ung alder,⁵⁸ men vil over tid bli en av Vardøs lokale fiskeeliter, kalte for «*bankshippere*»⁵⁹. Han var blant de første styringsmedlemmer i Vardøs fiskeforening som ble stiftet i 1884, med blant annet Løytnant Falsen og Brodtkorb skrev under på første møte. Det forgikk mye aktiv debatt over tid og mesteparten av medlemmene var fiskerne selv.⁶⁰

Jeg har tolket fra kildene at i perioden 1903 er at Iver Paulsen med sine flere års erfaring med fiskedrift og arbeidsvilkår og i tillegg at han var formann i Vardø Arbeider og fiskerforening⁶¹ som var stiftet 10.august 1902⁶². Paulsen var aktiv knyttet til Venstre fra Vardø for å ivareta lokale fiskeinteresser i vegen til hvalfreden. Paulsen er også en av personene som fremhever Egede-Nissen som talsmann for finnmarksbyene i 1903⁶³.

*Finmarken 12. juni «Protest»*⁶⁴ artikkelen stiller seg kritisk til hvordan Mehamn var rapportert i siste avis. Paulsen nevner Norges grunnlov og minner på at Norge har fri ytringsfrihet, men denne må ikke brukes til å oppmuntre lovbrudd. Arbeide til hvalfreden må skje lovlig. Selv om Vardøs befolkning er aktivister for forandring på hvalfangsten, så må Vardø, mer direkte Finmarken være forsiktig på hvordan de skriver. Landets styrelse må etter hvert være villig til å lytte til folkets krav om total hvalfred. (Iver Paulsen, Hvalfredningskomitéen)

Egede-Nissen kommer med en kommentar «*Fra Odelstinget*»⁶⁵ på samme side om at Kristianias aviser har skrevet en omtale fra pastor Knudsen som beklager seg at en agitator

⁵⁷ *Finmarken* 1903, 12. juni:2.

⁵⁸ Balsvik 1989 bind 1:59.

⁵⁹ *Ibid*:81.

⁶⁰ *Ibid*:111.

⁶¹ *Ibid*:112.

⁶² Balsvik 1989 bind 2: 91.

⁶³ *Ibid*:114-115.

⁶⁴ *Finmarken* 1903, 12. juni: 2.

⁶⁵ *Ibid*:2.

har ført hederlige fiskere til å drive en slik sørgelig og beklagelig strid. Egede-Nissen kommenterer at hvis Kristiania bladene lar seg skrive slike utelatelser så tyder det på at nasjonalforsamling ikke har bedre forståelse av hvalfreden.⁶⁶

Finmarken 12. juni artikkelen «Sympati»

På samme siden så rapporterer Finmarken 12. juni at de har mottatt og trykket noen korte meldinger fra Berlevåg oppsynsbetjenten fra 7-8. juni. Sympati for fiskerne fra Mehamn blir nevnt, men ikke for deres adferd. Det var et lokalt møte av fiskere 8. juni og under møte ville de henvende seg til stortinget i Kristiania for å få forrang på forslaget om total hvalfredning. Disse samlingene fra Berlevåg forgår under rolige og fredelige omgivelser.⁶⁷ Stortinget har vist seg til å være uten omtanke ved å ikke ha tatt hensyn til fiskerne så var dette et slag for en god sak. Egede-Nissen svar til fiskerne fra Stortinget via telegram var å ta det med ro, makt bruk vil bare skade hvalfreden.

Finmarken 12. juni artikkelen «nu Veit vi det»

Artikkelen «nu Veit vi det» nevner opplesning av protestloven skal leses opp to ganger i Vardø av sorenskriver Nordang og i Mehamn skal politimester Ulve gjøre det samme, samt at militære kan hjelpe til å vedlikeholde orden i Mehamn ved behov.⁶⁸ Dette viser klart tegn på lokalt samarbeid og ønske om lov og orden.

I artikkelen «*sidste nyt fra Mehamn.*» fra 8-10. juni 1903 påpeker at fiskerne har i ettertid forhold seg på båtene sine og det er rolig. Transport rundt Mehamn fabrikken er redusert på grunn av militæret og det kreves nå et pass for å passere området. Hvalfabrikkens bestyrers adferd og hvalfredningens utsetning var hovedårsaken til fiskernes ødeleggelse. Fra 10. juni er det rapportert at militære fra Harstad returnere med båten Heimdal og to personer er arrestert for kontinuerlig uaktsom oppførsel mot politiet.⁶⁹ Artikkelen «*Valgloven*»⁷⁰ påminner om valgloven at hvordan man skal opptre på valget, som påminner leserne om valget som kommer og igjen en oppfordring til å la lov prosessen forgå som alltid og ikke forhindre andre i å stemme.

⁶⁶ Finmarken 1903, 12. juni:2.

⁶⁷ Ibid:2.

⁶⁸ Ibid:2.

⁶⁹ Ibid:2,3.

⁷⁰ Ibid:4.

Det er klart at Finmarken 12. juni 1903 går inn for å prøve å klargjøre godt hva som skjedde i Mehamn den 2. juni og folket bryr seg i stor grad det som skjer her. At en fisker fra Vardø kommer med på berettiger om forholdet rundt Mehamn før ødeleggelsen startet sier viser i hvilken grad Vardø var interessert i hendelsen. Båten Capella er en båt som gjentar seg i avisene som en lokal begivenhet. Samt det er brev til Vardø direkte fra hvalfreds komité til holde Vardøs aktivisme fredelig for å ikke skade halvfred saken. Det er tegn på at Vardø avisene hadde store interesse for dekingen av både Mehamn hendelsen og at hvalfreden skulle tas i bruk. Til graden at det følte nødvendig å få protest loven opplest høyt to ganger i Vardø, akkurat som Mehamn er spesielt.⁷¹ Samtidig som Finmarken 12. juni er trykket er også samme dagen hvor Egede-Nissen i stortinget kommer under angrep fra sin hvalfangst arbeid av sine stortings kolleger, Hagerup, Knudsen og Abrahamsen.⁷² Iver Paulsen er trolig klar over utfordringen til Egede-Nissen og ber dermed Finmarken være forsiktig i sin ordbruk.

Det var mange nære interesser mellom Vardø og Mehamn er det jeg har kommet frem til så langt, og Finnmark generelt kommuniserte godt med hverandre med telegram på den tiden fordi telegrammet fra Berlevåg viser solidaritet av arbeider klassen som alle ønsker et felles mål, men ved fredelige midler.

Forskjellen mellom Finmarken 5. juni og Finmarken 12. juni 1903 er at i 5. juni så er det en mer negative tone fra Vardø sin side om ødeleggelsen av hvalfabrikken Mehamn. Det virker som det var tolket av flere av Vardøs befolkning at ødeleggelsen kan sette hvalfredsordningen i fare. Finmarken 12. juni påpeker at dette ikke er tilfelle. Det tydelig at Vardø responderte kraftig fra at de støtten hvalfreden, men ikke bruk av lovbrudd på noen måte. Når mer informasjon kommer frem så er artiklene mer nøytrale i retorikken, samt en følelse av solidaritet, men unntak med Tromsø som ser ut til å sette Mehamn hendelsen i negative lys uten alle faktorene på plass. Det klart at lokale Vardøs interesse er for fiskernes velbehag. Sist nevnt så er det gode tegn fra kildene at det var et telegram forbindelser samt et lokalt vitne som gir mer innsikt i omgivelsene rundt ødeleggelsen.

En videre studie av Vardøs respons fra perioden hadde vært å se på dagbøker eller brev fra Vardø i perioden mai-juni 1903 for bedre innsikt, men disse var ikke tilgjengelig da dette ble skrevet så jeg er forsiktig med å sette en bestemt konklusjon her. La oss se på hva Vardøs

⁷¹ Vardø Posten 7 juni 1903 skriver også om at militæret var i Mehamn og Leste opp opprørs loven to ganger torsdag 4 juni.

⁷² Egede -Nissen 1945:77.

andre avis, Vardø-Posten, ettersom den avisen er konservativ og kan mulig representere en annen respons.

2.2 Vardø-Posten 7m juni 1903 «Voldsom Urolighed i Mehavn- Trudslene realisert»

Vardø-Posten 7. juni 1903 sin retorikk er bemerkverdig annerledes enn i Finmarken 5. juni som kom to dager før. Artikkelen snakker om at Stortinget hadde i forskjellige anledninger blitt truet at hvis ikke hvalfreden blir realitetsbehandlet, altså satt i gang, så vil fiskebefolkningen ta seg til rette. Altså ta loven i egne hender med andre ord. Artikkelen beskriver hendelsen som en tilintetgjørelse av «Hvaletablissementet»⁷³ Altså ødeleggelsen av Mehavn hvalfabrikk. Capella båten blir nevnt her og det blir gitt informasjon om korporalskolens og militæret fra Vardøhus garnison under kaptein Fosby som seilte av gårde direkte til Mehavn og ankom 4. juli 1903 klokken 4 om morggen. Artikkelen vektlegger materielle ødeleggelse ved opprøret, blant annet at Vardø-Posten velger å informere leserne om at ødeleggelsen ble gjort i edru tilstand.⁷⁴ Så fokuset på artikkelen er at folk har tatt hvalfreden i egne hender og avisen fremstiller det i negative retorikk. Dermed så legger den vekt på at etter militæret kom på torsdag 4. juni var det dermed fredelig i området, men hvalfabrikken var totalt ødelagt. Båten Heimdal ville bli bedre utstyrt som respons til Øksfjord trussel om å brenne sin hval fabrikk hvis ikke hvalfreden vedtas innom 24 timer. Det er klart at urolighetene i Mehavn er gjort av folk som har tatt loven i egne hender på grunn at de har mistet tålmodigheten til staten, og at denne uroligheten fra Finnmarks fiskerbefolkning er noe staten har vært advart om lenge.

2.2.1 Vardø-Posten 5. juli 1903

Vardø-Posten 5. juli 1903 (No. 27) har to artikler som er av verdi i forhold til Vardøs syn på hvalfreden. Selv om det er over en måne siden fiskerne i Finnmark protesterte og opprøre startet i denne avisen. Den ene er «*brev til, V.-P*»⁷⁵ av en K.H og denne er av slik kritisk karakter at dette gir innsikt til valget om å utsettelsen av hvalfreden og dermed en kritikk i Finnmarks oppførsel ved at den ble utsatt.

Først nevnes det at det var en utskeielsene hendelse i Tromsø som var frisk i minne og deretter kom det et brått opprør i Finnmark. Kommentatoren spør om Finnmark har skiftet

⁷³ Skogheim 1973:60,61.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Vardø- Posten 1903 5 juli:1.

farget eller har blitt påvirket av utenlandsk innflytelse i form av serbisk eller makedonisk blod.⁷⁶ Videre går V.-P frem til å spørre om Finnmarks befolkning ikke eier respekt til liv, eiendom, selv vilje. Videre sier V.-P at det kan antas at folk i Finnmark tror de kan gjøre samvittighetsløse handlinger uten straff fordi admirasjonen av rettsvesenet er så svakt. Slike ting er ikke behagelig å høre, dermed så går han videre på påleggelsen at Finnmark begivenheter er så bedrøvelig man skulle ønsket å de aldri har kjent landet eller folket.⁷⁷ Ved ødeleggelse av fredelig borgere eiendom, så mener V.-P at hvalfredningen er nå dødsdømt, ettersom ingen tenkende person vil tro at det kommende fredningsforslag ville bli vedtatt i stortinget.

Å komme med ønske om hvalfred til stortinget etter ødeleggelse av materiell har ifølge V.-P har aldri skjedd i noen lands historie. V.-P sier dermed at det originale valget om å få utsettelsen av hvalfreden hadde en minoritet stemme i protesten. Videre så skriver V.-P at det er ikke mange år igjen inntil Finnmark har mer hval igjen.⁷⁸

Videre så sier V.-P at V.-P kommer til å formode seg om hva som kommer til å skje med fiskerne i Finnmark ettersom Islandske fiskere har signert om å fremme hvalfangsten i områder der det har blitt gjort i årevis. Blant alt dette så skriver V.-P at det var tre måneders streik i verksteder og skips byggeri Solheimsvik Laksevåg og Møhlenpris. På grunn av denne streiken har det blitt tap økonomisk, men arbeiderne hadde ikke tydd til ødeleggelse av materiell og førte til tilfreds til begge partene.⁷⁹

Denne V.-P artikkelen var fra Bergen, men trykket i Vardø- Posten og på en side så kan det tolkes som en argumentasjon at fredelig streik fører til bedre vilkår på tross av økonomisk tapp. På en annen side så skulle man tro at denne personen ikke hadde anelse om hvor lenge Finnmark generelt hadde vært misfornøyd med hvalfangsten. Forfatteren sin retorikk ser ut til å lure på om det har vært en forandring karakter verdier i Finnmarks befolkning. Denne ideen om folk i Finnmark er mindre norsk enn andre har ikke holdt seg godt. Det tolkes at denne forfatterens egen realitet er i sør og har lite omtenksomhet til folk i Finnmarks sitt ønske om hvalfreden. Dette vil ikke si at alle som bodde i sør hadde denne innstillingen, men det kan tolkes her at det fantes en form av selvfølge for Finnmark på denne perioden.

⁷⁶ Vardø- Posten 1903 5 juli:1.

⁷⁷ Har fortolket at V.-P mener folk som ikke bor i Finnmark vil kunne se Finnmarks folket i dårlig lys.

⁷⁸ Vardø- Posten 1903 5 juli:1.

⁷⁹ Ibid:1.

Dette gir en unik innsikt i hvorfor Finnmark, og dermed Vardø reagerte som de gjorde. Brud av loven og ødeleggelse av materiell for å realitets handle sin sak er ikke velkommen. Det kan antas at Vardø- Posten trykket V.-P får i å gi sør-innsikt til hjelp til neste politisk valg, og minne Vardø om at kampen om hvalfreden ikke er sikkert.

Vardø- Posten 5. juli 1903 «Fra våre lesere»

På side 2 av Vardø- Posten 5. juli kommer et lokal Vardø innspill fra våre lesere. Skrevet av «X.»⁸⁰ Denne Vardø-personen har tydelig mer konservative verdier ettersom han advarer at når store folkeforsamlinger foregår så ville slike uttalelser ha tendenser til å overskride hva som er straffbart eller ikke og kan føre til utslag som opptøyene i Mehamn. Den nye generasjon av ungdoms politikere har en tendens til å følge strømmen fremfor egen tenkning og dette reflekteres på deres ledelse. Mer direkte snakker forfatteren at hvis man ikke har klart oversikt over hva som er straffefritt eller ikke, så ender det til slutt som opptøyet i Mehamn. Man må ikke bruke ulovlige midler og deretter å legge fra seg ansvaret når man skal holdes til rette for sine handlinger.⁸¹ Med andre ord du kan ikke ha ta avstand for dine handlinger eller valg selv om du bare følger strømmen og gjorde det andre gjorde.

Den konservative Vardø uttalelsen mener at hvis en straffelov gjør det mulig, i spesielle situasjoner, å få en antydning at voldsomme midler kan skje ustraffet, må straffeloven forandres. Det er krenkelse for folks rettsbevissthet at unge mennesker og noen lite intelligente mennesker sitter i fengsel for handlinger de ikke var klar over var feil. Når folk samles i store mengder, har de en tendens til å gjøre ting de ellers ikke ville ha gjort. Videre så sier kommentatoren at dessverre så er det voldsomt opprettelser som disse som gir store innspill for fremgang og dette kan føre til røverettens dager, altså et frafall av lover.

Artikkelen sier noe om Politisk ledelse som jeg tolket som at ledelse bør være styrt og dirigert av originale tanker fra seg selv, ikke av strømmen av folk som støtter han. Fordi de folkene er kanskje ikke selv er klar over hva som er lov eller ikke.⁸² Så denne artikkelen er trolig knytte til kommende valg.

En liten bemerkning på side 4 av Vardø-Posten er at det er beskrevet at Tanaruten av damp båten Heimdal kjører til Mehamn hver lørdag kl 10 og tilbake til Vardø onsdag kl.1 etter natt,

⁸⁰ Vardø- Posten 1903 5 juli:2.

⁸¹ Ibid:2.

⁸² Ibid:2.

så begge avisene gir tegn på graden av kontakt mellom Vardø og Mehamn. Samt at båten Capella er fremdeles i drift.⁸³

Tolkningen av denne teksten er på en side en antydning til at den nye politiske generasjonen vil gjøre de de kan til å komme seg til Stortinget og slike raske endringer som vil føre til skade for det norske samfunnet. På en annen side så kan det tolkes som et ønske om mer generell kunnskap om hva som er lov og ikke lov ved at straffeloven bør endres om nødvendig. Mer utdanning for å forhindre unge folk å gjøre ting de ikke vet er feil og dermed få bedre representanter stemt på i Stortinget. Jeg konkluderer med Vardø-Posten 5. juli at tekstene her viser en annet syn om skepsisen for rask forandring som vi ser i all form for konservatisme. Brev-artikkelen var trolig ment til å få folk i Vardø til å tenke to ganger over hvem de stemmer på i neste valg. Så på den venstre siden av Vardøs redaktør så endring i hvalfredningen i fokus, men hovedsakelig at det ikke skulle skje med lovbrudd. Selv om den forandringen burde ha skjedd mye tidligere.

På den høyre konservative delen av kildene jeg har funnet så er det en advarsel om skaden som kan skje ved for raske avgjørelser, spesielt når det skjer i strømmen av folkemasser og til og med politisk arbeid av politiske ledere kan la seg drive av strømmen. Til og med Vardø-Posten henter at noe er feil med innstillingen til folk som bodde sør i landet fra Finnmark⁸⁴ Begge avisene ser ut til ha intet ønske at folk skal ta loven i sine egne hender. Så i stedet komme med inntrykk og meninger for å få Vardøs befolkning til å bli observant på det daværende Stortingets verdier i 1903 for det neste politisk valget.

2.3 Vinklinger og retorikk i Vardøavisene

Balsvik skriver at Vardø var veldig tidlig ute med å sette opp foreninger og Vardøs befolkning generelt var veldig aktive i politiske debatter.⁸⁵ Jeg har tolket fra kildene som jeg har presentert her til å stemme med hennes beretninger. Avisene ser ut til å rapportere om Mehamn hendelsen og knytter handlingen til verdiene fra det daværende Norske regjeringen. Dermed bruker Vardø sine aviser hendelsen som et argument for å legitimere sitt ønske at hvalfreden skal få fort fremgang. Vardø-Posten spesielt nevner også at hvis folk tar loven i sine egne hender uten å være klar over at det er lovbrudd, så straffeloven endres for å belære de unge, slik at de klarer å tenke mer selv i edru tilstand. En uttalelse fra Vardøs lokale befolkning i Finmarken 5. juni 1903 uttrykkes at forandring av hvalfangst loven er nødvendig.

⁸³ Vardø-Posten 1903 5 juli:4.

⁸⁴ Ibid:2.

⁸⁵ Balsvik 1989 bind 1:111.

Dette har en vært en sak som har vart forlangt av Finnmark generelt lenge og denne endringen må komme snart, men må gjøres lovlig, ikke med vold.

Man finner også klarte lokalt bånd mellom Vardø og Mehamn i forhold til ukentlig båt transport fra de to områdene og direkte telegrafer til hverandre i avis kildene jeg har sett på. Jeg har tolket fra primærkildene at det var likheter i misnøye for hvalfangsten i Vardø som i Mehamn, men reaksjonen for opprøret for det meste ble sett på som lovbrudd i Vardø fra begge avisene. Retorikken fra avisene som trykket i kort tid etter Mehamn opprøret i Finmarken 5. juni og Vardø-Posten 7. juni blir fortelt stort sett i negative formening om hva som skjedde ved Mehamn. Ettersom det blir sett på som skade for hvalfredningen og hendelsen var av et slik omfang at Vardøs militær måtte være med for å behandle saken. Samtidig så tar avisene på hver sin måte å erkjenner at Mehamn ødeleggelsen er resultatet av lang tid hvor staten ikke har endret loven om hvalfangst slik lokale folk i Finnmark ønsket det.

I Finmarken 12. juni virker det som folk generelt har bedre forståelse, med et direkte telegram fra Mehamn og et vitne fra Vardø har fått saken klargjort. Ifølge kilden så var det ikke menneskevold som skjedde. Fiskerne møte militæret fredelig, men hvalfabrikken skulle bort, til og med skorsteinene skulle fjernes. Det er klart av den generelle tolkning som kommer fra Vardø avisene generelt ikke likte at Mehamn opprøre skjedde ved at staten lot hvalfred saken ligge så lenge at fiskerne selv tok loven i egne hender. Samtidig så har Vardø sine egne representanter i form av Egede-Nissen på stortinget i Kristiania og jobber for Fiskerne, altså Vardøs lokale interesse» Samt Vardøs egen Iver Paulsen er på hvalfreds komitéen. Artikkene og beskjeden fra Egede-Nissen er interessant fordi det virker som Vardø reagerte strek nok til at hvalfreds komitéen ba Vardø ro seg ned.

Man ser i Vardø posten fra 5. juli 1903, sirka en måne etter Mehamn hendelsen at fiskere i Finnmark truer med å brenne ned alle hvalfangstfabrikkene med mindre staten tar tak i deres misnøye. Dette er helt klarhet at selve Vardø-Posten gir klar beskjed at endring på hvalfangsten må forandre seg eller så fører dette til mer uro i landet.

Det viktig å huske på hva Vardø er i forhold til sin lille fiskeby Mehamn. Vardø hadde fra sitt opphav som bystatus i 1793 frem til 1903 hatt en unik status i Finnmark. Når vi tenker at Vardø fikk sine byprivilegier tidligere enn andre byer i Finnmark, på tross av dens mindre

befolkning.⁸⁶ Man ser Vardø er tatt med i statistisk årbok fra 1903 med registeret antall beboere⁸⁷ og Vardøs vareomsetning er ikke dårlig på starten av 1900-tallet.⁸⁸ Samt at man kan tyde fra kilden at antallet godkjente valg stemmer er større i Vardø en Vadsø og Hammerfest⁸⁹. Så det er klart at staten holder mer oversikt og vedlikeholde i Vardø generelt en i forhold Mehamn. Vardø festning spilte også inn i faktumet, en liten militær garde som kunne hjelpe politiet med nød og vedlikeholde Vardøs status som det østligste fyrtårnet i Øst-Finnmark. Vi ser i primærkildene at annonser for militære kommer frem, spesielt korporal skolen⁹⁰ får sin plass.⁹¹

En annen årsak som er velig interessant er at i avisen Finmarken hvor vi hører mer lokale stemmer er at tanken om å bruke vold til endring er uakseptabelt for dem. Vardøs politi ser ut til å gjøre jobben sin så bra at de hadde stiftet lokal tillit til befolkningen at det var politimesteren i 1903 som ble ny ordfører etter Brodtkorb gikk av. Vi så i kildene at en av Vardø kommentator i Finmarken 5. juni klaget på Mehamns politiets udugeligheter fordi de klarte ikke å håndtere protesten fredelig. Det er interessant at det er ingen kritikk om Vardøs eget politi å finne i avisene. Fra Finmarken 12. juni 1903 så finner man uttalelser fra en fisker fra Vardø som var vitne til Mehamn hendelsen. Det skrives også om forskjellsbehandling av lokale komiteer i Vardø og Mehamn. Denne uttalelsen kommer fra en lokal Vardø væring selv ifølge kilden. Så i store trekk kan vi si at Vardøs status som grense by gir den en unik posisjon i øst-grensen av Finnmark. Vardø i seg selv i 1903 er et bysamfunn med større lokal elite, de har embedsmenn i stortinget og har militær tilstedeværelse i form av Vardø festningen. Alle disse faktorene fører til sammen at vanlige folk i Vardø var fornøyde nok til å ikke la sitt ønske om forandring gå ut over brudd av lov og orden. Hvalfredskomiteen har også en direkte melding til Vardøs lokale befolkning via Finmarken og ber Vardøs befolkning redusere sin «*Vardø samvittighetsløse og overfladiske agitatorers virksomhet*»⁹² Jeg har fortolket fra kildene at i de første ukene etter Mehamn opprøret i 2. juni 1903 at det foregikk en grad av uro i Vardø. Derfor tok hvalfred komite sende en direkte melding til Vardøs befolkning for å roe seg ned. Det politiske arbeidet til veien til hvalfreden burde bli fullført

⁸⁶Balsvik bind 1 1983: 38.

⁸⁷Statistisk årbok 1903, *Kongeriget Norge: Tabell 3. Folkemængde i Byerne 3 december 1900* (digitalt nummer 24).

⁸⁸Ibid: tabell 42. *Vareomsætningen og toldintraderne ved de vigtigste norske toldsteder i Aaret 1902.* (digitalt version side 69).

⁸⁹Ibid: *tabel 88 Valgmandsvalgene og Storthingsvalgene 1903.* (digital version sider 145).

⁹⁰Finmarken 1903, 5. juni:3.

⁹¹Finmarken 1903, 12. juni:3.

⁹²Ibid: 2.

uten mer agitator fra Vardø. I store stor grad av generalitet så er Vardøs lojalitet til loven som fremstilles i avisene fra perioden kan skyldes gode leve vilkår i Vardø, som vi kan se på bildet av Vardø fra 1903 av Erik Olsen (1835-1920). Man kan tolket fra bildet at Vardø er en datidens moderne og godt vedlikeholdt by.⁹³

Det var også slik at i perioden før Mehamn opprøret at de ledene politikerne i den norske regjeringen ikke ønsket å utfordre lojaliteten til lokalbefolkningen i grenseregionen til staten på grunn av etniske og geografiske på grunn av hvor nær Finnmark er til Russland spesielt.⁹⁴ Vardø er en øy ikke langt fra grensa til Russland, men som man ser fra primærkildene så er Vardøs avis dekning generelt lojal til den norske stat. Avisen Finmarken prøver å gi innspill i hvorfor Mehamn hendelsen skjedde, og viser en grad av sympati til fiskernes sak, men går tilbake til man må aldri ta loven i egne hender. Hvor mye innflytelse Finmarkens grunner Egede-Nissen fremdeles hadde på hva som var trykket i avisen Finmarken i 1903 er ukjent, ettersom Egede-Nissen er i Stortinget,⁹⁵ samt en av hans støttere Iver Paulsen sitter i hval freds komitéen for å få hvalfreden fullført.

Vardø- posten dekning av Mehamn ser på det som skadet av materiell, samt en advarsel på unge mennesker ser til å ta seg friheter fra loven hvis de er i folkemengde. Begge avisene er enig i at å ta loven til egne hender ikke er akseptabelt. Begge avisene bruker sin ytringsfrihet på ulike måter til å si fra at hvalfredningen må skje snart fordi slike handlinger kan gjenta seg hvis det daværende regjering forsetter med sine nåværende prioriteringer

2.4 Oppsummering:

I denne oppgaven har jeg fokusert på avisartikler fra Vardø sine to aviser, Vardø-Posten som er konservativ og Finmarken som er mer sosialistisk rettet til den vanlige arbeiderklassen.

Finmarken 5. juni 1903 sin retorikk viser en grad av negativitet til Mehamn hendelsene fordi avisen tolker at skaden kan ha gjort for hvalfreden. Hvalfreden har allerede blitt utsatt på tross av Egede-Nissens arbeid i Stortinget. Brudd av loven var uaktuelt, og uttalelsen fra politimesteren beretter at oppmuntring til vold eller skade av materiell ikke er akseptabelt i noen sammenheng.

⁹³ Erik Olsen, *Vardø- panorama 1903*.

⁹⁴ Sandvik 2018:111.

⁹⁵ Egede-Nissen 1945:77.

Finmarken 12. juni fremstår som mer nøytral og sympatisk i sin retorikk takket være at de viser en forståelse av Mehamn hendelsen på grunn av et telegram fra Mehamn som forteller i detaljer om handlingene som førte til ødeleggelsen av fabrikken. Det er en offentlig tjenestemann sin oppførsel på kvelden på andre pinsedag som er unik i rapporten om Mehamn hendelsen ettersom ifølge Finmarken er dette siste dråpen før ødeleggelsen starter. Begge avisene har elementer som er knyttet til politiske verdier for valg i 1903. Kritikken mot den nåværende regjeringen er mild, men lovlydig.

Vardø-Posten 7. juni er mye mer kritisk til Mehamn hendelsen og legger vekt på materiell ødeleggelse, men samtidig understreker at ødeleggelsen foregikk i edru tilstand.

Vardø-Posten 12. juli kommer med et brev fra sør som skriver om eksempler der protest uten materiell skade er bedre enn protest med skade. Den påpeker at Mehamn hendelsen forgikk fordi alt for mange lar seg lett følge strømmen og i øyeblikket trur at man kan ta loven i egne hender i når de er i en folkemengde. Hvis administrasjonen er så svakt, bør straffeloven endres. I forbindelse med politisk arbeid så er det viktig å ha en som tenker selv, og ikke lar seg presse av andre.

3.1 Konklusjon

Konklusjonen min på oppgaven er at Vardø avisenes dekning av Mehamn hendelsen er knyttet til deres egen lovlydige holdning i forhold til byens økonomiske og geografiske plass som Norges østligste grenseby. Holdningen som kommer frem i avisene viser lokalhistorie. Mehamn opprøret ifølge Vardø sine aviser var at hendelsen var brudd på loven som de generelt ikke likte da de var redd for skaden det kan påføre hvalfredningen. For Vardø var det tabu å ta loven i egne hender, selv om noen av avisene viste sympati til fiskerne som ødela hvalfabrikken kommer det frem at fiskere var generelt bedre ivaretatt i Vardø enn i Mehamn. Folk generelt i Vardø var sterk i sin mening om hvalfreden. Dette var en endring som burde ha skjedd før Mehamn hendelsen, så avklaring av fiskevilkårene lå sterkt i Vardø. Retorikken i avisene legger klart frem at endringen skal skje ved lov som både progressiv Finmarken og konservativ Vardø-Posten var enig i.

Begge kildene bruker Mehamn hendelsen som eksempler på å utrykke sine verdier om begivenheten, samt at de begge oppmuntrer folk til neste valg. Problemet med dette er at vi mangler den lokale historiske innsikten i form av personlig innspill fra lokalkilder, altså personlige førstehåndberetninger. Da mener jeg at det trenges mer undersøkelse av lokale brev og dagbøker i fra Vardø i mai-juni 1903. Dette er nødvendig for å få et helhetlig bilde av

Vardøs dekning av Mehamns opprøret. Nøyaktig hva var det Vardø gjorde i perioden før Mehamn opprøret fikk enkelte til å tru at ødeleggelsen var frukten til Vardøs samvittighetsløse og overfladiske agitators virksomhet?⁹⁶ Seinere så tok en politiker fra Vardø, Iver Paulsen, som satt på hvalfredskomiteen, til å skrive til Finmarkens redaktør om å være forsiktig i bruken av sin ytringsfrihet i spredning av slik retorikk.⁹⁷

Siste punkt jeg vil legge vekt på når det gjelder Vardøs avis dekning av Mehamn opprøret er unike detaljer om hvordan opprøret skjedde. Ifølge Finmarken 12. juni så var det oppførselen til en oppsynsbetjent på kvelden til 2 pinsedag som fikk de allerede sinte fiskere til å fjerne oppsynsbetjenten fra dansegulvet. Dette var katalysatoren som startet hele ødeleggelsen.⁹⁸ Vardø-Posten rapport fra 7. juni fra Skogheim sin samling omtaler at ødeleggelsen var gjort i edru tilstand.⁹⁹ Oppførselen til oppsynsbetjenten på kvelden under andre pinsedag blir ikke nevnt.

Egede-Nissen nevner ikke om oppsynsbetjentens oppførsel kvelden før nedrivningen starter i sin biografi (1945). Han skriver dog om hissige unge fiskere fra Mehamn i første dager av juni 1903 som uttalte «*Vil dem ikkje gjør kvalfredning i Stortinget, så kan vi gjør det sjøl*»¹⁰⁰ og dermed ifølge Egede-Nissen gikk fiskerne til verks med å ødelegge skorsteinene på hvalfabrikken. Videre bekrefter Egede-Nissen at tropper fra Vardøhus og Harstad ankom Mehamn og da soldatene levde under samme vilkår som fiskerne var det brorskap blant dem. Dette samsvarer med det som er skrevet i Finmarken om at fiskerne var glade for å se militæret.

Balsvik kommer med forklaringen at rivningen startet på morgenen den 3. juni uten å nevne om oppsynsbetjentens oppførsels mot fiskerne på kvelden andre pinsedag. Hun beretter dermed at telegrammet fra oppsynssjefen fra Mehamn til Vardø kommandanten at han var «*magtesløs*»¹⁰¹. Dette er trolig det som ligger bak Finmarken artikkelen «*siste nyt fra Mehavn*».¹⁰²

Avisartiklene som Skogheim samlet om Mehamn hendelsen, nevner heller ikke om hendelsen på kvelden av andre pinsedag. Finmarkens Amtstidende, 5. juni 1903 skriver at fiskerne

⁹⁶ Finmarken 1903 05. juni:2.

⁹⁷ Finmarken 1903 12. juni:2.

⁹⁸ Ibid:1.

⁹⁹ Skogheim 1973:60,61.

¹⁰⁰ Egede -Nissen 1945:87,88.

¹⁰¹ Balsvik 1989 bind 2: 91.

¹⁰² Finmarken 1903, 5 juni:3.

hadde begynt en delvis ødeleggelse på natten til 02 juni 1903, og at «opsynsbetjenten»¹⁰³ ba om militær hjelp. Nordlys, Tromsø 12. juni 1903 skriver at opprøret skyldes utålmodighet til hvalfredslovningen og at fiskerne hadde spurt hvalfangst fabrikken på Mehamn om kjøp av plantestykke for nytt rør og ble avvist, deretter spurte de om å låne smien og ble avvist der også. Dette var siste dråpen. På natten til andre pinsedag brøt det løs i form av et skudd som gjorde at alle fiskere som var våken stormet til land¹⁰⁴. Lofotposten, Svolvær 11. juni skriver at vandaliseringen av fabrikken ble gjort på aften etter et kall om fredningen av hvalen¹⁰⁵.

Kolle skriver at i Mehamn ankom det en båt med et ødelagt rør som ble nekta å låne smia for å lage en ny en som førte til ødeleggelse på kvelden andre pinsedag. Det kommer ikke frem her som i Finmarken sitt vitne fra Vardø at denne avvisning fra hvalfabrikken var et relativt nytt fenomen fra bestyreren. Det var vanlig å hjelpe hverandre før. Så natt til 2. juni gikk angripe på hvalstasjonen. Først 700 fiskere og dermed nesten 1500 dagen etterpå¹⁰⁶. Selv ikke her er hendelsen på dansegulvet på kvelden nevnt, men Kolle bekrefter Egede-Nissens arbeid som blir skrevet om i artikkelen «Hvalfredningen udsat»¹⁰⁷. Kolle skriver også om at Hvalsaken var hovedtema for valgkampen i nord¹⁰⁸. Det kan kanskje forklare hvorfor hvalfredskomiteén ber Finmarken om å roe seg ned i sin retorikk ettersom de jobber med hvalfredningen i juni 1903. Sandvik sin beretning om ødeleggelsen av fabrikken var gjort av hissige fiskere etter lengere tid med misnøye rundt hvalfangsten.¹⁰⁹ Tønnessen never ikke Mehamn opprøret i bind III.

Det virker som det er bare Finmarken 12. juni som skriver at hendelsen som førte til ødeleggelsen av Mehamn halvfabrikk var at en oppsynsbetjent oppførte seg så forskammelig at fiskerne fjernet han fra dansegulvet med makt på kveldstid andre pinsedag. Det var dette de mente var siste dråpen før ødeleggelsen startet, men Finmarken beretter ikke at det ble avfyrt et skudd om natten som Nordlys, Tromsø 12. juni 1903 skriver¹¹⁰. Resten av beretningene jeg har sett på setter hvalfabrikkens avvisning av å hjelpe en båt med smien på dagtid som var katalysatoren. Denne konkusjonen er åpen til forandring ved tid der jeg har tolket at Finmarken 12. juni har sympati til fiskerne og dermed setter dem i positive lys i forhold til

¹⁰³ Skogheim 1973:59,60.

¹⁰⁴ Ibid:63,64.

¹⁰⁵ Ibid:64,65.

¹⁰⁶ Kolle 2014:117,118.

¹⁰⁷ Finmarken 1903, 5 juni 1903:2.

¹⁰⁸ Kolle 2014: 118.

¹⁰⁹ Sandvik 2018: 110,111.

¹¹⁰ Skogheim 1973:63,64.

hvalfredningen. Men per nå avslutter jeg med klarhet at Vardø sine avisdekninger om Mehamn hendelsen kommer med unik historisk kilde om hendelsen. Altså et telegram fra Mehamn som påpeker en oppsynsbetjents favorisering som var siste knekken før ødeleggelsen startet. Ellers så kan man si at artiklene fra avisene ligger i røttene av sterke ønsker om endringsvilkår for Finnmark til Stortinget. Enten det er fremhevelse av hvalfreden eller at staten bør forandre straffeloven slik at unge mennesker ikke bryter loven uten å være klar over det i masse møter. Som Finmarken skrev det så godt: «*Ved lov, skal landet bygges*».¹¹¹

¹¹¹ Finmarken 1903.5.juni:3.

Litteratur

- Balsvik, R. & Vardø. (2007). *Vardø: grensepost og fiskevær 1850-1950: 1* (Vol. 1). Vardø kommune.
- Balsvik, R., & Vardø. (2007). *Vardø: Grensepost og fiskevær 1850-1950: 2* (Vol. 2). Vardø kommune.
- Egede-Nissen, A. (1937). *Hos Lenin for tyve år siden Brev fra Petrograd januar 1918*. Oslo: Internasjonalt Arbeiderforlag.
- Egede-Nissen, A. (1945) *Et liv i strid*. Oslo: Cappelen
- Eidsaune T. H. *Vardø Tidene*, Hentet 22 november. 2021 fra https://snl.no/Vard%C3%B8_Tidende
- Høeg, T.A. (1973) *Norske aviser 1763-1969: en bibliografi. 1: Alfabetisk fortegnelse* Oslo: Universitetsbiblioteket
- Kolle, N. (2014). *Ei næring i Omforming 1880-1970*, Dr. Philos- Avhandling, Bergen: fagbokforlaget
- Lorentzen K. T. (1987), *Ordførere i Vardø 1839-1987* Vardø.
- Skogheim, D. (1973) *Klassekamp under nordlysflammer: nord-norsk arbeidere i kamp 1889-1919: en dokumentarisk beretning*, Oslo: pax forlag
- Statistisk årbok (1903), *statistisk aarvog for Kongeriget Norge 1903*,
Det statistiske centralbureau: Aschehoug [kommisjonær] Kristiania.
- Stortinget, *Partienes Historie*, Hentet 18/10/2021 fra <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/stortinget-undervisning/videregaende-skole/partier/partienes-historie/>
- Thonstad, P. (2018). *Sandvik Nasjonens Velstand*. Fagbokforlaget.
- Tønnessen J. N, (1969) *Den Moderne hvalfangst Historie (Bind III)* 1969 Oslo

Kilder

Finmarken (1903, 05. juni.)

Finmarken (1903, 12. juni.)

Vardo-Posten (1903, 05. juli.1903)

Vardø – panorama [Bilde]. (1903)

<https://ntnu.tind.io/record/6359#?c=0&m=0&s=0&cv=0&r=0&xywh=0%2C-7a01%2C3700%2C2791> (sist sett 20.12.2021)

